

Konrad Kołodziejczyk

Ludność chrześcijańskiego Kazimierza pod Krakowem w XVIII wieku

Studium społeczno-demograficzne

KONRAD KOŁODZIEJCZYK

LUDNOŚĆ CHRZEŚCIJAŃSKIEGO KAZIMIERZA
POD KRAKOWEM W XVIII WIEKU
STUDIUM SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNE

TOWARZYSTWO MIŁOŚNIKÓW HISTORII
I ZABYTKÓW KRAKOWA

Kraków, ul. św. Jana 12

Redaktor serii Biblioteka Krakowska
ZDZISŁAW NOGA

BIBLIOTEKA KRAKOWSKA

Nr 170

KONRAD KOŁODZIEJCZYK

LUDNOŚĆ CHRZEŚCIJAŃSKIEGO KAZIMIERZA
POD KRAKOWEM W XVIII WIEKU
STUDIUM SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNE

TOWARZYSTWO MIŁOŚNIKÓW HISTORII
I ZABYTKÓW KRAKOWA

Kraków 2024

© Copyright by Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa
and Konrad Kołodziejczyk, 2024

Publikacja dotowana przez Urząd Miasta Krakowa

Konrad Kołodziejczyk,
Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk
ID <https://orcid.org/0000-0001-6795-8553>
✉ konr.kolodziejczyk@gmail.com

Redaktor tomu: Anna Kandzior-Zug
Recenzent tomu: prof. dr hab. Krzysztof Zamorski
Indeksy sporządził: Tomasz Babnis
Projekt okładki: Paweł Sepielak

Na okładce

Kościół Bożego Ciała z klasztorem Kanoników Laterańskich na Kazimierzu,
[w:] Władysław Łuszczkiewicz, *Klejnoty miasta Krakowa*.
Dwadzieścia cztery widoków w chromolitografiach podług oryginalnych akwarel
Juliusza Kossaka i Stanisława Tondosa, 1887 (Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa)

Printed in Poland

ISBN 978-83-967315-6-2

ISBN 978-83-8368-161-0 (druk)

ISBN 978-83-8368-162-7 (PDF)

<https://doi.org/10.12797/9788383681627>

Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa
Kraków, ul. św. Jana 12

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431-27-43, 12 421-13-87
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

Mojej Żonie Joannie

Miasta ludźmi stoją, nie murami ani domami.

Nowa księga przysłów polskich, t. 2,
red. Stanisław Świrko, Warszawa 1970, s. 442

Wstęp

Badania dotyczące historii Kazimierza do końca XVIII w. mają długą tradycję oraz znaczny dorobek. Dotychczasowe ujęcia dziejów tego ośrodka sprowadzały się w większości do przedstawienia ich przez pryzmat wydarzeń politycznych, do tego najczęściej na tle historii Krakowa. Jak trafnie zauważył Marcin Starzyński, miasto Kazimierz wymaga „systematycznych badań historycznych zmierzających do przygotowania kompleksowej monografii miasta”¹. Należy przede wszystkim odnotować, że zagadnienia dotyczące ludności i społeczeństwa Kazimierza nie zajmowały dotychczas nadto badaczy. Społeczeństwo Kazimierza przedrozbiorowego doczekało się zaledwie kilku ujęć. Prace te były poświęcone konkretnym grupom społecznym czy wyznaniowym. Na początku trzeba wspomnieć o ujęciu monograficznym dokonany ostatnio przez Bogusława Krasnowolskiego, który omawiając dzieje Kazimierza od czasów przedlokacyjnych do współczesności, dokonał podsumowania dotychczasowego dorobku historiografii na temat m.in. historii, sztuki, architektury, urbanistyki, ale i społeczeństwa Kazimierza, tak chrześcijańskiego, jak i żydowskiego². Z nowszych ujęć dotyczących społeczeństwa należy odnotować pracę Marcina Starzyńskiego, dotyczącą grupy urzędników miejskich Kazimierza do 1550 r.³, oraz opracowanie Sebastiana Stańczyka, w którym scharakteryzował tychże w okresie od połowy XVI do końca XVIII w.⁴ Z kolei Kazimierz Łatak opublikował szereg prac na temat kazimierskiego duchowieństwa, a dokładnie kanoników regularnych laterańskich z parafii Bożego Ciała⁵. Choć rozprawa

¹ Marcin Starzyński, *Urzędnicy miejscy Kazimierza do 1550 roku*, Kraków 2016, s. VIII.

² Bogusław Krasnowolski, *Krakowski Kazimierz. Historia i kultura*, Biblioteka Krakowska (dalej: BK), nr 168, Kraków 2022.

³ M. Starzyński, *Urzędnicy miejscy Kazimierza*, op. cit.

⁴ Sebastian Stańczyk, *Urzędnicy miejscy Kazimierza koło Krakowa od połowy XVI do końca XVIII wieku*, Kraków 2020, praca doktorska obroniona w Instytucie Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

⁵ Z najważniejszych prac należy wymienić: Kazimierz Łatak, *Kanonicy regularni laterańscy na Kazimierzu w Krakowie do końca XVI wieku*, Elk 1999; idem, *Poczet rządców opactwa Bożego Ciała Kanoników Regularnych Laterańskich w Krakowie*, Kraków 2005; Kazimierz Łatak, Stanisław Nalbach, *Ze studiów nad kulturą umysłową kanoników*

dotyczy społeczeństwa chrześcijańskiego, to nie sposób nie wspomnieć o dość szerokim zestawie opracowań na temat żydowskich mieszkańców Kazimierza⁶. Wreszcie w serii *Dzieje Krakowa* znajdziemy pomniejsze wzmianki na temat szeroko rozumianej społeczności przedrozbiorowego Kazimierza⁷.

Badania stosunków demograficznych skupiły się właściwie całkowicie na dokonaniu szacunków liczby ludności miasta dla okresu przedstatystycznego, czyli do schyłku XVIII w. Przedstawiając chronologicznie nader skromny dotychczasowy dorobek historiografii w tej materii, należy wymienić pracę Stanisława Kutrzeby z początku XX w., w której autor dokonał szacunków liczby mieszkańców Kazimierza w końcu XIV stulecia na podstawie rejestrów podatkowych szosu oraz podobnych spisów przeprowadzonych w Norymberdze w połowie XV w.⁸ W latach 60. XX w. staropolskie zapisy chrztów parafii krakowskich, w tym metryki parafii kazimierskich, posłużyły Kazimierzowi Mikowi do dokonania szacunków liczby ludności Krakowa, Kazimierza i Kleparza w drugiej połowie XVIII w.⁹ Trzeba odnotować, że pewne informacje na temat populacji Kazimierza doby staropolskiej, stanowiące po części powtórzenie wcześniejszych ustaleń Kutrzeby, ale i próbę nowych szacunków, pojawiają się w dwóch tomach wspomnianych *Dziejów Krakowa*, autorstwa Jerzego Wyrozumskiego i Jana M. Małeckiego¹⁰. Z autorów nowszych opracowań należy

regularnych krakowskiej prepozytury Bożego Ciała w XV i XVI wieku, Kraków 2009; *Klasztor Bożego Ciała Kanoników Regularnych Laterańskich w Krakowie w okresie przedtrydenckim. Ludzie – wydarzenia – budowle – kultura*, red. K. Łatak, Łomianki 2012.

⁶ Z najważniejszych prac należy wymienić: Majer Bałaban, *Dzieje Żydów w Krakowie i na Kazimierzu (1304–1868)*, t. 1: 1304–1655, Kraków 1912; idem, *Historja Żydów w Krakowie i na Kazimierzu (1304–1868)*, t. 2: 1656–1868, Kraków 1936; *Synagoga Tempel i środowisko krakowskich Żydów postępowych*, red. Michał Galas, Kraków–Budapeszt 2012; Elżbieta Długosz, *Rabini gminy krakowskich Żydów od XVI wieku do 1939 roku*, [w:] *Ostoja tradycji*, red. Elżbieta Długosz, Eugeniusz Duda, Anna Jodłowiec-Dziedzic et al., Kraków 2016, s. 167–216; B. Krasnowolski, *Spoleczny i urbanistyczny obraz ulicy Szerokiej na krakowskim Kazimierzu do połowy XIX wieku*, „Krzysztofor”, R. 35: 2017, s. 31–56.

⁷ Jerzy Wyrozumski, *Dzieje Krakowa*, t. 1: *Kraków do schyłku wieków średnich*, red. Jannina Bieniarzówna, Jan M. Małecki, Kraków 1992; J. Bieniarzówna, J.M. Małecki, *Dzieje Krakowa*, t. 2: *Kraków w wiekach XVI–XVIII*, red. J. Bieniarzówna, J.M. Małecki, Józef Mitkowski, Kraków 1984.

⁸ Stanisław Kutrzeba, *Ludność i majątek Kazimierza w końcu XIV stulecia*, „Rocznik Krakowski”, T. 3: 1900, s. 183–202.

⁹ Kazimierz Mik, *Ruch naturalny i rozwój zaludnienia Krakowa w drugiej połowie XVIII w.*, „Przeszłość Demograficzna Polski” (dalej: PDP), R. 2: 1969, s. 119–137.

¹⁰ J. Wyrozumski, *Kraków*, op. cit., s. 315–316; Jan M. Małecki, *Czasy renesansowego rozkwitu*, [w:] *Dzieje Krakowa*, t. 2, op. cit., s. 13.

wymienić Leszka Belzyta, który w publikacji *Kraków i Praga około 1600 roku* zebrał informacje o zaludnieniu krakowskiego zespołu miejskiego, w tym Kazimierza¹¹. Tenże autor dokonał w osobnym artykule szacunków dotyczących liczby ludności i domów w Kazimierzu około 1600 r.¹² Z kolei Krzysztof Zamorski w pracy dotyczącej rozwoju demograficznego Krakowa w ciągu wieków nie pominął stosunków ludnościowych Kazimierza¹³. Z nowszych opracowań warto wspomnieć również artykuł Waldemara Kowalskiego na temat społeczeństwa kazimierskiej parafii Bożego Ciała w świetle rejestru podatku pogłównego z 1662 r., w którym autor obliczył hipotetyczną liczbę mieszkańców miasta w tym czasie¹⁴. Na uwagę zasługują także badania Mateusza Wyźgi dotyczące kwestii migracji ludności chłopskiej w epoce staropolskiej w mikroregionie krakowskim, w których autor dokonał analizy przemieszczeń wahadłowych dokonywanych do Kazimierza w celach handlowych¹⁵.

Celem rozprawy jest charakterystyka demograficzna chrześcijańskiego społeczeństwa w królewskim mieście Kazimierz pod Krakowem w XVIII w.¹⁶ Trzeba odnotować, że społeczność Kazimierza i jego przedmieść u schyłku Rzeczypospolitej była dość zróżnicowana. Miasto zamieszkiwały osoby każdego w zasadzie stanu społecznego, naturalnie w większości mieszczenie. Jak wynika ze spisów parafialnych z końca XVIII w., reprezentowana była ludność innych religii, przeważnie judaizmu, ale i przedstawiciele innych wyznań chrześcijańskich,

¹¹ Leszek Belzyt, *Kraków i Praga około 1600 roku. Porównanie topograficznych i demograficznych aspektów struktury społecznej i etnicznej dwóch metropolii Europy Środkowo-Wschodniej*, Toruń 1999.

¹² Idem, *Ludność i domy w Kazimierzu około roku 1600. Próba bilansu statystycznego*, „Czasy Nowożytnie”, T. 3: 1997, s. 21–37.

¹³ Krzysztof Zamorski, *Rozwój demograficzny Krakowa w ciągu wieków*, [w:] *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*, red. Jerzy Wyrozumski, BK, nr 150, Kraków 2007, s. 843–887.

¹⁴ Waldemar Kowalski, *Spółeczeństwo parafii Bożego Ciała podkrakowskiego Kazimierza w świetle rejestru pogłównego 1662 roku (rodzina i gospodarstwo domowe)*, [w:] *Scientia nihil est quam veritatis imago. Studia ofiarowane Profesorowi Ryszardowi Szczygłowi w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. Anna Sochacka, Paweł Jusiak, Lublin 2014, s. 683–694.

¹⁵ Mateusz Wyźga, *Homo movens. Mobilność chłopów w mikroregionie krakowskim w XVI–XVIII wieku*, Kraków 2019, s. 253–262.

¹⁶ W niniejszej pracy wymiennie używam pojęć „chrześcijański” oraz „katolicki” dla odróżnienia ludności tego wyznania od wyznawców judaizmu. Wiadomo, że katolicyzm jest jedną z denominacji chrześcijaństwa, lecz inne odłamy tej religii były reprezentowane wśród ludności Kazimierza w XVIII w. nielicznie (np. luteranie) lub wcale.

np. protestantyzmu (luteranie)¹⁷. Choć historia miasta Kazimierza to od końca XV w. współegzystencja głównie dwóch społeczności, chrześcijańskiej i żydowskiej, to Żydzi zamieszkiwali oddzielną dzielnicę, tzw. miasto żydowskie. Dzieje tych dwóch społeczności przebiegały więc niejako dwutorowo. Przedmiotem badań była zatem w zasadzie cała ludność XVIII-wiecznego Kazimierza i jego przedmieść, z wyłączeniem zeń przedstawicieli innych wyznań oraz kleru parafialnego i zakonnego.

Niniejsza praca jest studium demograficzno-społecznym. Dobry stan zachowania źródeł, w dużej mierze do tej pory nieeksploatowanych, umożliwił szerokie spojrzenie na problematykę ludnościową. Zamierzenie badawcze postanowiłem zrealizować poprzez analizę populacji pod różnym kątem, z wykorzystaniem zróżnicowanych metod badawczych. Opracowanie podzieliłem na sześć rozdziałów. Wprowadzeniem do podejmowanej problematyki jest rozdział pierwszy, w którym przedstawiłem zagadnienie społeczności miejskiej Kazimierza, funkcjonującej w określonych ramach ustrojowych, organizacyjnych i terytorialnych.

Drugi rozdział został poświęcony mieszkańcom Kazimierza. Jako punkt wyjścia do dalszych badań przedstawiłem rozwój ludności tego miasta od XIV do XVIII w. Następnie zająłem się jej strukturą pod koniec XVIII w. według płci, wieku i stanu cywilnego. Omówiłem ponadto rozmiar kazimierskiego gospodarstwa rodzinnego, cykl życia jednostki oraz typologię rodzinnych gospodarstw domowych według metody opracowanej przez Petera Lasletta. Pod pojęciem gospodarstwa domowego rozumiałem jednostkę społeczną obejmującą mieszkańców domu dzielących wspólny stół, która stanowi podstawową kategorię analityczną w badaniach demograficznych nad rodziną¹⁸. Chociaż w miastach preindustrialnych dominowały rodziny małe, nuklearne, to nie pominąłem innych typów rodzin (rozszerzonych czy złożonych)¹⁹.

Trzeci, najobszerniejszy rozdział poświęciłem analizie ruchu naturalnego ludności Kazimierza na podstawie ksiąg metrykalnych w celu wydobywania trendów rozwojowych badanej zbiorowości. Rozdział ten podzieliłem na trzy podrozdziały (poświęcone kolejno małżeństwom, urodzeniom oraz zgonom). Każdy z nich poprzedziłem analizą kompletności odpowiednich rejestrów (ksiąg metrykalnych). Ponadto duży nacisk położyłem na liczbę i sezonowość zdarzeń

¹⁷ O społeczeństwie kazimierskim zob. rozdział I.

¹⁸ Michał Kopczyński, *Studia nad rodziną chłopską w Koronie w XVII–XVIII wieku*, Warszawa 1998, s. 8–9.

¹⁹ Cezary Kukło, *Kobieta samotna w społeczeństwie miejskim u schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej. Studium demograficzno-społeczne*, Białystok 1998, s. 77–82, tab. 12–17.

demograficznych oraz ich uwarunkowania. W pierwszym ze wspomnianych podrozdziałów (dotyczącym małżeństw) zająłem się wiekiem nupturientów, ich stanem cywilnym, doborem społecznym, ruchliwością terytorialną oraz doborem świadków ślubów. W części poświęconej urodzeniom omówiłem kolejno miejscową kulturę imienniczą (imiona chrzcielne nadawane dzieciom) oraz dobór rodziców chrzestnych. W ostatnim podrozdziale poruszyłem zagadnienia związane ze zgonami: strukturę zmarłych według wieku i płci, przeciętne trwanie życia, przyczyny zgonów oraz topografię pochówków.

Analiza ruchu naturalnego ludności przeprowadzona w trzecim rozdziale dostarczyła wprawdzie danych na temat okoliczności zawiazania i rozpadu najmniejszej komórki społecznej czy społeczno-towarzyskiej strony jej funkcjonowania (tj. doboru świadków ślubów i rodziców chrzestnych dla dzieci), lecz nie udzieliła odpowiedzi na pozostałe pytania badawcze dotyczące funkcjonowania XVIII-wiecznej rodziny kazimierskiej. Demografia historyczna od lat 60. XX w. przesuwiała punkt ciężkości zainteresowań badawczych na kwestie problematyki rodzinnej, a szczególnie na badania nad powstaniem, rozmiarem, strukturą oraz rozpadem rodziny²⁰. Dla uniknięcia pomyłek terminologicznych muszę zaznaczyć, że obiektem badań przedstawionych w rozdziale czwartym była rodzina nuklearna (ang. *nuclear family*), czyli rodzina mała, składająca się z rodziców (zwykle małżonków) i ich biologicznych dzieci²¹. Należy dodać, że rodzina miejska w epoce preindustrialnej stanowiła nie tylko najmniejszą komórkę społeczną, lecz była także jednostką gospodarczą skupioną wokół warsztatu rzemieślniczego czy zakładu handlowego²². Najważniejsze zagadnienie w tym rozdziale dotyczyło płodności małżeńskiej. Przedmiotem tej części pracy były: rodziny otwarte, rodziny zamknięte oraz rodziny kompletne, dzietność i płodność małżeńska, czas oczekiwania na narodziny pierwszego dziecka, przerwy międzyurodzeniowe, poczęcia przedślubne, długość trwania małżeństwa, trwanie okresu wdowieństwa i ponowne ożenki oraz okolooporodowa umieralność kobiet.

²⁰ Idem, *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Warszawa 2009, s. 9. Obecnie podejście rodzinne stosuje się nawet do globalnych ujęć historii, np. Simon Sebag Montefiore, *Świat. Historia rodzinna*, t. 1–2, Kraków 2024.

²¹ Jerzy Michalewicz, *Elementy demografii historycznej. Materiały do wykładów, ćwiczeń i metodyki prac badawczych*, Warszawa 1979, s. 191; Andrzej Wyrobisz, *Rodzina w mieście doby przedprzemysłowej a życie gospodarcze. Przegląd badań i problemów*, „Przegląd Historyczny”, 1986, t. 77, s. 308 i nn.

²² Andrzej Wyczański, Andrzej Wyrobisz, *La famille et la vie économique*, „Studia Historiae Oeconomicae”, 1983 (1985), nr 18, s. 45–68; Cezary Kuklo, *Rodzina w osiemnastowiecznej Warszawie*, Białystok 1991, s. 5–6.

Po analizie najmniejszej komórki społecznej Kazimierza przyszedł czas na przedstawienie życia mieszkańców miasta poza rodziną (urodzenia nieślubne i podrzutki oraz związki nieformalne), które przedstawiłem w piątym rozdziale. Jak dowodzą badania, znaczna część społeczeństwa miejskiego z różnych przyczyn pozostawała w stanie wolnym (w tzw. celibacie definitywnym)²³. Z kolei niemożność zawarcia małżeństwa była powodem pozostawania w związkach nieformalnych, czasem bardzo trwałych.

W ostatnim, szóstym rozdziale zająłem się migracjami, które miały istotny wpływ na funkcjonowanie staropolskiego Kazimierza. Zagadnienie to z punktu widzenia badań ludności miejskiej jest o tyle znaczące, że migranci zapewniali stałe uzupełnianie jej zasobu²⁴. Przemieszczenia podzieliłem na migracje czasowe (a te z kolei na cyrkulacje wahadłowe, czyli codzienne, i sezonowe) oraz przemieszczenia kończące się trwałym osiedleniem (przyjęciem do prawa miejskiego). Wielu migrantów wahadłowych (codziennych) czy sezonowych stawało się z czasem migrantami stałymi, osiedlonymi, i uzyskiwało nawet rangę pełnoprawnych obywateli.

Pracę zakończyłem aneksem, obejmującym zestawienia, które nie zmieściły się w zasadniczej części rozprawy. Nadto umieściłem w nim przykładowe, reprezentujące zróżnicowane komórki rodzinne karty kazimierskich rodzin zrekonstruowanych, opracowane według wzoru francuskiej *fiche de famille* (karty rodziny).

Zakres terytorialny analizy został zdefiniowany jako obszar objęty spisem ludności parafii Bożego Ciała w Kazimierzu w 1791 r., sporządzonym na polecenie Komisji Porządkowej Cywilno-Wojskowej Województwa Krakowskiego. Spisano wówczas mieszkańców Kazimierza *intra muros* oraz trzech przedmieść: Podbrzezia, Szewskiego (położonego od strony północnej miasta, za bramą Krakowską) i Wielickiego, zlokalizowanego za bramą Wielicką (położoną od strony Nowej Wisły, od południa, czyli tzw. Zakazimierki). Wyznaczony obszar wynosił w omawianym okresie około 0,5 km².²⁵ Dla porządku należy dodać, że jurysdykcja władz miejskich Kazimierza rozciągała się również nad przedmieściem Stradom oraz wsiami Czyżowa Wola i Zabłocie. Ludność zamieszkująca

²³ C. Kukło, *Demografia*, op. cit., s. 277. Zob. także podrozdział II.2.

²⁴ Maria Bogucka, Henryk Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przed-rozbiorowej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986, s. 129.

²⁵ Obliczeń dokonałem z wykorzystaniem technologii GIS (ang. *geographic information system*) w programie QGIS (wersja 3.34.2) na podstawie tzw. Planu Kołłątajowskiego z 1785 r.; Zbigniew Beiersdorf, Cezary Buśko, Jadwiga Bzinkowska et al., *Atlas historyczny miast polskich. Kraków*, Kraków 2007, mapa nr 1.13.

te obszary nie została jednak ujęta w badaniach²⁶. Zakres geograficzny pracy stanowi zatem miasto Kazimierz (część chrześcijańska) z najbliższymi przedmieściami (tzw. przedmieście Krakowskie lub Szewskie, Podbrzezie oraz suburbium określane opisowo jako „za bramą Wielicką”) w obrębie trzech istniejących wówczas parafii.

Kryteria wyboru przedmiotu badań dla analiz demograficznych są obwarowane pewnymi warunkami. Badania winny więc obejmować „ludność zamieszkującą w konkretnych warunkach społecznych i gospodarczych określoną jednostkę terytorialną”²⁷. W czasach poprzedzających erę komputerów osobistych, z uwagi na niemożność przetworzenia ogromnych zespołów danych, analizy dawnych społeczności były prowadzone najczęściej na przykładzie ludności konkretnych parafii, przez co podstawowym materiałem źródłowym pozostają metryki parafialne²⁸. Irena Gieysztorowa zalecała wybór takiej parafii, która liczyła w badanym okresie co najmniej 1000 wiernych oraz nie zmieniła swojego obszaru terytorialnego w okresie objętym badaniem²⁹. Tu warto przypomnieć opinię Cezarego Kukli, który praktykę zawężania analizy demograficznej do jednej parafii nazwał „nazbyt już tradycyjnym ograniczaniem

²⁶ Stradom, największe przedmieście Kazimierza, charakteryzował się pewnymi odrębnościami, np. gwarancją stałej reprezentacji w ławie i radzie kazimierskiej oraz osobnym wójtem. Ludność zamieszkująca to suburbium należała do krakowskiej parafii Wszystkich Świętych; J. Wyrozumski, *Kraków*, op. cit., s. 402; Bolesław Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 2, Kraków 1999, s. 399. Ową odrębność tego przedmieścia od Kazimierza, czy nawet bliższe związki z Krakowem, dostrzegł pod koniec XVIII w. Johann Joseph Kausch, niemiecki lekarz, który zapisał, że Stradom „przylega do Starego Miasta [tj. Krakowa – przyp. K.K.], a nawet sprawia wrażenie jakby był składową jego częścią [...]”; Johann Joseph Kausch, *Wizerunek narodu polskiego. Opis podróży ze Śląska do Krakowa w Małopolsce*, [w:] *Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców*, t. 2, wstęp i oprac. Wacław Zawadzki, Warszawa 1963, s. 363–364. Z kolei wsie Czyżowa Wola i Zabłocie zostały wyłączone z badania, w niniejszej pracy pragnę bowiem dokonać analizy ludności miasta i przedmieść. Terytoria wiejskie cechowały się inną specyfiką. Włączenie do badań niejednorodnej pod względem społecznym populacji mogłoby doprowadzić do zniekształcenia ich wyników; por. Krzysztof Makowski, *Rodzina poznańska w I połowie XIX wieku*, Poznań 1992, s. 7.

²⁷ C. Kuklo, *Demografia*, op. cit., s. 13.

²⁸ Irena Gieysztorowa, *Wstęp do demografii staropolskiej*, Warszawa 1976, s. 13; C. Kuklo, Hanna Kurowska, *Gubin i jego mieszkańcy. Studium demograficzne XVII–XIX w.*, *Zielona Góra 2010* [recenzja], PDP, R. 30: 2011, s. 99.

²⁹ Do pewnych zmian w przypadku sieci parafialnej Kazimierza doszło w 1783 r., kiedy pod jurysdykcję parafii Bożego Ciała została włączona część Kazimierza dotychczas podległa zlikwidowanej wówczas parafii św. Jakuba Apostoła.

poła badawczego”³⁰. Powszechnie dostępne dziś dla historyka techniki obliczeniowe umożliwiają przetworzenie większych partii danych³¹. Przeprowadzenie analiz demograficznych w odniesieniu do większych skupisk ludności wpływa dodatnio na uzyskane wyniki³².

Mieszkańcy Kazimierza formalnie należeli do jednej z trzech parafii. Przed rozpoczęciem badań założyłem jednak, że korzystali również z usług duszpasterskich w innych świątyniach. Założenia te potwierdziły się w trakcie prac nad rekonstrukcją rodzin³³. W przypadku badań nad ludnością Kazimierza zdecydowałem się więc wyjść poza obszar jednej, centralnej parafii miejskiej i tym samym objąć zakresem eksploracji zapisy trzech kazimierskich parafii. W polu badawczym znalazła się zatem chrześcijańska ludność całego Kazimierza i jego przedmieść.

Zakres chronologiczny pracy obejmuje XVIII w.³⁴ Wybór tego okresu nie był przypadkowy. Z jednej strony w badaniach nad populacjami rekomenduje się stosowanie analiz długookresowych. Z drugiej strony do przeprowadzenia analiz demograficznych zaleca się wybór okresu, w którym były prowadzone w parafii nieprzerwanie trzy serie ksiąg metrykalnych³⁵. W przypadku Kazimierza jedynie XVIII w. spełnia taki warunek. Kryterium kompletności głównych źródeł wykorzystanych w opracowaniu, czyli zapisów metrykalnych, okazało się więc czynnikiem determinującym wybór ram chronologicznych badań³⁶. Również zasób innych źródeł do badań ludnościowych Kazimierza najlepiej prezentuje się właśnie dla tego okresu. Górna granica badań, czyli rok 1800, nie tylko stanowi zamknięcie XVIII stulecia, lecz także jest ważną cezurą w dziejach Kazimierza,

³⁰ C. Kukło, *Hanna Kurowska, Gubin i jego mieszkańcy*, op. cit., s. 99.

³¹ Idem, *O potrzebie intensyfikacji badań nad strukturami demograficznymi rodzin na ziemiach polskich do początku XX wieku*, PDP, R. 37: 2015, nr 1, s. 10.

³² Idem, *Demografii historycznej wkład do nauk o rodzinie*, [w:] *Wielowymiarowość badań biodemograficznych i związki z innymi naukami*, red. Sławomir Kozieł, Łódź 2016, s. 26.

³³ Z zebranych danych przykładowo wynika, iż 74% rodziców chrzcili swoje dzieci w parafii, w której zawarło ślub. Analogicznie 78% rodzin odbierało świadczenia związane z pogrzebem w parafii ślubu. Wiele rodzin korzystało jednak z usług duszpasterskich w dwóch, a nawet trzech parafiach kazimierskich. Aż 8–12% rodzin nie korzystało z usług parafii swojego ślubu.

³⁴ Mimo przyjęcia ścisłych ram chronologicznych w kilku miejscach praca przekracza dolne cezury wyznaczonego okresu. W podrozdziale II.1 dotyczącym rozwoju zaludnienia początkową cezurą był XIV w., w podrozdziale VI.1 dotyczącym migracji wahałowych posłużyłem się natomiast rejestrem pobierania akcyzy z 1658 r.

³⁵ I. Gieysztorowa, *Wstęp*, op. cit., s. 241.

³⁶ Podobnie: C. Kukło, *Rodzina*, op. cit., s. 8.

Bibliografia

I. Źródła rękopiśmienne

ARCHIWUM NARODOWE W KRAKOWIE

Archiwum Miasta Kazimierza pod Krakowem (sygn. 29/34):

- sygn. 29/34/46 – Inskrypcje i sprawy sporne;
- sygn. 29/34/47 – Acta inscriptionum officii consularis Casimiriensis;
- sygn. 29/34/49 – Inskrypcje;
- sygn. 29/34/50 – Inskrypcje;
- sygn. 29/34/51 – Inskrypcje;
- sygn. 29/34/52 – Inskrypcje;
- sygn. 29/34/215 – Inskrypcje i transakcje radzieckie;
- sygn. 29/34/216 – Inskrypcje, transakcje, oblaty;
- sygn. 29/34/217 – Prothocollon transactionum officii consularis civitatis S.R. Mtis Casimiriæ;
- sygn. 29/34/218 – Inskrypcje, transakcje, oblaty;
- sygn. 29/34/219 – Transactiones officii consularis Casimiriensis;
- sygn. 29/34/220 – Inskrypcje, transakcje, oblaty;
- sygn. 29/34/221 – Inskrypcje, transkrypcje, oblaty;
- sygn. 29/34/222 – Protokół transakcyi urzędu radzieckiego miasta JKMc Kazimierz przy Krakowie;
- sygn. 29/34/223 – Protokół oblat urzędu radzieckiego kazimierskiego [...] to jest inwentarzow uniwersałow y rezolucyi konfederackich oraz licytacyi y rejestrow oraz auszugow;
- sygn. 29/34/272 – Protokół spraw kryminalnych;
- sygn. 29/34/274 – Acta inquisitionum;
- sygn. 29/34/275 – Acta criminalium;
- sygn. 29/34/276 – Protokół spraw kryminalnych;
- sygn. 29/34/277 – Protokół inkwizycyi urzędu radzieckiego kazimierskiego;
- sygn. 29/34/278 – Protokół kryminalny;
- sygn. 29/34/279 – Protokół examinow więźniow;
- sygn. 29/34/356 – Akta magistratu m. Kazimierza;
- sygn. 29/34/359 – Prothocollon susceptionis iuris civilis;
- sygn. 29/34/370 – Dyspozycje i rezolucje od Komisji Porządkowej Cywilno-Wojskowej oraz od konfederacji (targowickiej) wojew. krakowskiego
- sygn. 29/34/444 – Testamenty;

- sygn. 29/34/479 – Prothocollon transactionum in officio advocatiali et scabinali Casimiriensi ad Cracoviam peractarum;
- sygn. 29/34/480 – Protokół tranzakcyi urzędu woytowsko-ławniczego kazimierskiego oraz oblat;
- sygn. 29/34/481 – Protokół tranzakcyi sądu woytowsko-ławniczego miasta wolnego Rzeczypospolitey Kazimierza;
- sygn. 29/34/482 – Acta Casimiriensia oblatorum in No 17;
- sygn. 29/34/495 – Protokół intromissyi;
- sygn. 29/34/502 – Protokół examinów więźniów;
- sygn. 29/34/598 – Regestrum d. lonherorum [...] proventuum et distributorum civitatis Casimirie ad Cracoviam;
- sygn. 29/34/600 – Percepta proventuum civitatis S.R. Mtis Casimirie ad Cracoviam;
- sygn. 29/34/606 – Regestrum perceptorum ex proventibus civitatis S.R. Mtis Casimirie ad Cracoviam;
- sygn. 29/34/607 – Rejestr dochodów i wydatków;
- sygn. 29/34/617 – Rejestr dochodów i wydatków;
- sygn. 29/34/624 – Rejestr lonerski;
- sygn. 29/34/630 – Rejestr dochodów i wydatków;
- sygn. 29/34/647 – Rejestr dochodów i wydatków;
- sygn. 29/34/656 – Rejestr dochodów i wydatków;
- sygn. 29/34/664 – Rejestr dochodów i wydatków;
- sygn. 29/34/741 – Rejestr wprowadzonych, wysyconych y wyrobionych trunkow oraz y wypłacenie od tychze podatku czopowego do kassy mieyskiej JKMci miasta Kazimierza [...];
- sygn. 29/34/744 – Rejestr wybierania accyzy w Kazimierzu, ktora sie poczęła in anno praesenti 1658 według constitutiei seymu generalnego warszawskiego [...];
- sygn. 29/34/798 – Rejestry poborowe m. Kazimierza;
- sygn. 29/34/801 – Rejestr wybierania contributiei dymowej drugiej raty dla woyska JKMci [...];
- sygn. 29/34/802 – Rejestr wybierania dymowej kontrybuciei [...] w Proszowicach na seymiku uchwalony w r. 1733;
- sygn. 29/34/803 – Spisanie dymow czyli kominow w miescie JKr Mci Kazimierzu [...];
- sygn. 29/34/804 – Tabella podatku dymowego dla m. Kazimierza y Stradomia;
- sygn. 29/34/812 – Rejestry poborów pogłównego;
- sygn. 29/34/813 – Rejestry poborów pogłównego;
- sygn. 29/34/814 – Regestrum conscriptionis civium et incolarum pro contributione capitali rathae 112;
- sygn. 29/34/815 – Akta dotyczące poborów szosu, podymnego, pogłównego, czynszów i opłat, kwity, wykazy domów i osób, drobne fragmenty ksiąg poborowych;
- sygn. 29/34/842 – Akta dotyczące ogólnie cechów kazimierskich oraz cechów: bednarzy, chirurgów, garncarzy i introligatorów;
- sygn. 29/34/843 – Regestrum fraternitatis braseatorie et braxatorie civitatis Kazimiriensis;
- sygn. 29/34/844 – Regestrum omnium proventuum perceptorum et distributorum contubernii brazeatorum et braxatorum civitatis Kazmiriensis [...];

SUMMARY

The Population of Christian Kazimierz near Kraków in the 18th Century: A Socio-Demographic Study

In recent years, Polish historical demography has witnessed a significant intensification of population research. However, there remains a noticeable shortage of studies focusing on urban populations, particularly regarding the largest centres of the Polish-Lithuanian Commonwealth before the partitions. This book is a socio-demographic study aimed at characterizing the Christian population of the royal city of Kazimierz near Kraków in the 18th century. Research on the history of Kazimierz up until the late 18th century has a long tradition and considerable achievements. However, previous studies have predominantly approached the city's history through a political lens, often in the context of the history of neighboring Kraków. This work seeks to examine the history of Kazimierz from a fresh perspective. It is both a historical demographic analysis and a significant anthropological discourse on the population of Kazimierz.

Demographic analyses of past communities have usually been conducted on individual parishes. In this study, the scope has been extended beyond the central urban parish to include the populations of three parish centers. The analysis covers the inhabitants of the area documented in the 1791–1792 population registers of the Corpus Christi parish, compiled on the orders of the Civil-Military Commission of Public Order of the Kraków Voivodeship. This included the Christian part of the city of Kazimierz along with its nearby suburbs: the so-called Przedmieście Krakowskie or Szewskie [Kraków or Cobblers' Suburb], Podbrzezie [roughly, Riverside Quarter], and the suburb referred to as "beyond the Wieliczka Gate". Like other early modern Polish towns, Kazimierz was diverse in terms of social and economic status. Since the late 15th century, it had been home to two coexisting communities: Christian and Jewish. This study focuses on the Christian population, excluding members of other faiths, as well as parish and monastic clergy.

The book covers the pre-industrial (Old Polish) period, which in historical demography is referred to as the pre-statistical era. The chronological focus

of the study is on the 18th century, selected due to the continuity of preserved sources for studying natural population movements and the availability of a sufficiently long period for demographic analysis, particularly for family reconstruction. By the 18th century, Kazimierz had passed its peak of prosperity and was undoubtedly in the deepest phase of its historical decline.

A wide range of source materials were utilized for the analysis. The work primarily relies on quantitative sources. The most important of these were the parish registers of the three Kazimierz parishes, as they directly reflect demographic facts. The second most important source were late 18th-century population registers from the Records of the Civil-Military Commission of Public Order of the Kraków Voivodeship. The only surviving book of admissions to the rights of burghership of Kazimierz (1772–1793) also played a key role. Many of the sources used in the study were obtained from the Archive of the City of Kazimierz, housed by the National Archives in Kraków. These included various records concerning not only the activities of the city's main self-governing bodies (municipal tribunals and councils), but also wills, guild records, and documents from the local hospital for the poor. Special attention was given to a series of records containing the criminal court books of Kazimierz (*acta criminalia*). Tax records, including the hearth and poll tax registers, were also used to assist in population estimates.

Based on this extensive source base, a comprehensive analysis of the town's population was conducted using a variety of research methods. Given the underlying assumptions and thematic scope of the study as well as the selection of sources, the decision was made to primarily adopt methods typical of the historical demographer's toolkit, i.e. those pertaining to statistical analysis. The core methods relied on in the dissertation include the aggregate method and family reconstruction, also known as Henry's method. A crucial issue was the measurement of migration patterns, including commuting, seasonal migration, and permanent relocations. However, it was essential to also apply other methods, which proved valuable and fruitful in studies of past societies and allowed for a view beyond a primarily statistical representation of the past, such as the biographical, microhistorical, comparative, descriptive, and case study methods. Big data analysis would not have been possible without the computational power of modern computers. The data collected from the sources were organized into databases, enabling extensive demographic analysis.

The book is divided into six chapters. The first chapter introduces the urban community of Kazimierz as it existed within its administrative, organizational, and territorial contexts. The second chapter focuses on the inhabitants of Ka-

zimierz, including population estimates for the 14th–18th centuries; demographic structure by gender, age, and marital status in the late 18th century; the characteristics and typology of urban households; and the life cycle of individuals in the city. The third and largest chapter analyzes Kazimierz's natural population movements based on the local parish registers, with subsections devoted to marriages, births, and deaths. The fourth chapter, crucial to the entire dissertation, discusses various aspects of 18th-century family life in Kazimierz, focusing on nuclear families. By applying the family reconstruction method, 539 nuclear family units were identified. This chapter addresses issues such as marital fertility, the first-birth interval, premarital conceptions, average birth spacings, duration of marriage, the extent of remarriages, and perinatal mortality. The fifth chapter explores life outside the nuclear family, including illegitimate births, foundlings, and concubinage. The final chapter deals with migration, both temporary (commuting and seasonal) and permanent (admission to the rights of burghership). The book concludes with an appendix.

In conclusion, the analyses provide a fairly typical picture of the population of a small pre-industrial town. The small size of Kazimierz households, typical of towns of the era, was influenced by factors such as the wealth of the household head, the number of children, and the presence of servants. Kazimierz experienced the phenomenon of life-cycle servants. The dominant household type in Kazimierz was the nuclear family, although city life also encouraged the formation of single-person households. The findings also highlight the significant role of women as heads of households. Furthermore, the analysis of the reconstructed Kazimierz families indicates that they closely resembled the smallest social units in other urban centers of the Polish-Lithuanian Commonwealth during this period. Evidence of life outside family structures was visible in Kazimierz in the form of concubinage, premarital conceptions, and illegitimate births, at rates comparable to other urban centers. Migration played an important role in the city, particularly the provision of daily supplies of food and other commodities by peddlers, who mostly came from the neighbouring rural population. Kazimierz also served as a labor market for daily and seasonal migrants. These findings may stimulate further research on the population of the Kraków urban area during the Old Polish period.

Keywords: Kazimierz, Kraków, demography, population, society

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział I. Miasto i społeczność miejska w XVIII w.....	45
Rozdział II. Ludność	87
1. Rozwój zaludnienia.....	87
2. Struktura ludności według płci, wieku i stanu cywilnego pod koniec XVIII w.	119
3. Rozmiar rodzinnego gospodarstwa domowego.....	129
4. Cykl życia jednostki.....	139
5. Typologia rodzinnych gospodarstw domowych	166
Rozdział III. Ruch naturalny ludności	173
1. Małżeństwa	173
1.1. Liczby roczne oraz sezonowość miesięczna i tygodniowa.....	173
1.2. Wiek nupturientów.....	185
1.3. Stan cywilny nupturientów	194
1.4. Dobór społeczny nupturientów	196
1.5. Ruchliwość terytorialna nupturientów	203
1.6. Dobór świadków ślubu	215
2. Urodzenia.....	225
2.1. Liczby roczne oraz sezonowość urodzeń i poczęć	225
2.2. Kultura imiennicza – imiona chrzcielne	238
2.3. Dobór rodziców chrzestnych	254
3. Zgony	265
3.1. Liczby roczne, sezonowość i klęski elementarne	265
3.2. Zgony według wieku i płci. Przeciętne trwanie życia	277
3.3. Przyczyny zgonów	287
3.4. Kazimierskie nekropolie – topografia i lokalizacja miejsc pochówków	301
Rozdział IV. Rodziny kazimierskie w latach 1721–1800	325
1. Liczba dzieci w rodzinach	325

2. Dieta i płodność małżeńska.....	333
3. Czas oczekiwania na narodziny pierwszego dziecka. Poczęcia przedślubne	343
4. Czas oczekiwania na narodziny kolejnych dzieci	352
5. Długość trwania małżeństwa.....	356
6. Czas trwania okresu wdowieństwa i skala powtórnych małżeństw	359
7. Okołoporodowa umieralność kobiet oraz opieka nad kobietami rodzącymi.....	368
Rozdział V. Poza rodziną	375
1. Urodzenia nieślubne i podrzutki.....	375
2. Konkubiny (związki nieformalne).....	390
Rozdział VI. Migracje.....	395
1. Migracje wahadłowe	395
2. Migracje okresowe (praca sezonowa)	426
3. Migracje trwałe.....	440
Zakończenie	475
Aneksy	485
Wykaz skrótów.....	565
Spis tabel, map, wykresów, aneksów i rycin	569
Bibliografia	577
I. Źródła rękopiśmienne	577
II. Źródła drukowane	581
III. Źródła internetowe	608
IV. Komputerowe bazy danych.....	608
Indeks osobowy	609
Indeks geograficzny	629
Summary. <i>The Population of Christian Kazimierz near Kraków in the 18th Century: A Socio-Demographic Study</i>	611

BIBLIOTEKA KRAKOWSKA

1. Adam Chmiel, *Marcin Oracewicz, mieszczanin krakowski* (1897)
2. Klemens Bąkowski, *Dom Długosza* (1897)
3. Klemens Bąkowski, *O wartości zabytków świeckiego budownictwa Krakowa* (1897)
4. Józef Muczkowski, *Skalka* (1897)
5. Władysław Łuszczkiewicz, *Kościół Bożego Ciała, jego dzieje i zabytki* (1898)
6. Klemens Bąkowski, *Historia Krakowa w zarysie* (1898)
7. Walery Eliaż Radzikowski, *Konik zwierzyński* (1898)
8. Władysław Łuszczkiewicz, *Kościół św. Katarzyny z klasztorem OO. Augustianów* (1898)
9. Adolf Sternschuss, *Dom Jana Matejki* (1898)
10. Władysław Łuszczkiewicz, *Wieś Mogiła przy Krakowie, jej klasztor cysterski, kościółek farny i kopiec Wandy* (1899)
11. Władysław Łuszczkiewicz, *Sukiennice krakowskie. Dzieje gmachu i jego obecnej przebudowy* (1899)
12. [Tomasz Krzyżanowski] *Wspomnienia mieszczanina krakowskiego z lat 1768–1807*, wyd. Władysław Prokesch (1900)
13. Antoni Karbowski, *Obiady profesorów Uniw. Jagiellońskiego w XVI i XVII wieku* (1900)
14. Antoni Karbowski, *Rozproszenie młodzieży szkolnej krakowskiej w roku 1549* (1900)
15. Jan Ptaśnik, *Obrazki z życia żaków krakowskich w XV i XVI wieku* (1900)
16. Klemens Bąkowski, *Dzieje Wszechnicy Krakowskiej od r. 1364 do 1400 i od r. 1400 do 1900* (1900)
17. Julian Bukowski, *Kościół akademicki św. Anny. Monografia historyczna* (1900)
18. Stanisław Tomkowicz, *Tyniec* (1901)
19. Józef Muczkowski, *Kościół św. Franciszka w Krakowie* (1901)
20. Kazimierz Sosnowski, *Poezja krakowska z czasów Wolnego Miasta (ze szczególnym uwzględnieniem Edmunda Wasilewskiego) 1815–1846* (1901)
21. Jan Ptaśnik, *Obrazki z przeszłości Krakowa, seria I* (1902)
22. Klemens Bąkowski, *Dawne cechy krakowskie* (1903)
23. Jan Ptaśnik, *Obrazki z przeszłości Krakowa, seria II* (1903)
24. Jan Krupski, *Szopka krakowska* (1904)
25. Klemens Bąkowski, *Kościół św. Krzyża w Krakowie* (1904)
26. Stanisław Tomkowicz, *Bielany* (1904)
27. Klemens Bąkowski, *Kronika krakowska 1796–1848, cz. I: od r. 1796 do 1815* (1905)
28. Stanisław Tomkowicz, *Galeria portretów biskupów krakowskich w krągach klasztoru OO. Franciszkanów w Krakowie* (1905)
29. Zygmunt Hendel i Feliks Kopera, *Kościół św. Idziego w Krakowie* (1905)
30. Klemens Bąkowski, *Kronika krakowska 1796–1848, cz. II: od r. 1816 do 1831* (1906)

31. Wiktor Kopff, *Wspomnienia z ostatnich lat Rzeczypospolitej Krakowskiej*, wyd. Stanisław Estreicher (1906)
32. Edward Kubalski, *Z dziejów krakowskiej muzyki (czasy Rzeczypospolitej Krakowskiej)* (1906)
33. Stanisław Tomkowicz, *Raciborowice* (1906)
34. Marcei Nałęcz Dobrowolski, *Kościół i klasztor św. Agnieszki w Krakowie* (1906)
35. Eugeniusz Müller, *Żydzi w Krakowie w drugiej połowie XIV stulecia* (1906)
36. Stanisław Tomkowicz, *Wewnętrzne urządzenie zamku krakowskiego i jego losy* (1907)
37. Klemens Bąkowski, *Teatr krakowski 1780–1815* (1907)
38. Józef Gollenhofer, *Rewolucja krakowska 1848 roku* (1908)
39. Ludwik Sikora, *Szwedzi i Siedmiogrodzianie w Krakowie od 1655 do 1657 roku* (1908)
- 40–41. *Wspomnienia Ambrożego Grabowskiego*, wyd. Stanisław Estreicher, t. I–II (1909)
42. Klemens Bąkowski, *Kronika krakowska 1796–1848, cz. III: od r. 1832 do 1848* (1909)
43. Wojciech Mączyński, *Dziennik zdarzeń w mieście Krakowie w czasie konfederacji barskiej*, wyd. Władysław Konopczyński (1911)
44. Tadeusz Kupczyński, *Kraków w powstaniu kościuszkowskim* (1912)
45. Stanisław Stetkiewicz, *Rzeczpospolita Krakowska w dobie powstania listopadowego* (1912)
46. Klemens Bąkowski, *Kościół N. P. Marii w Krakowie*; Adolf Szyszko-Bohusz, *Architektura kościoła N. P. Marii w Krakowie w historii budownictwa polskiego* (1913)
47. Władysław Namysłowski, *Pocztą Wolnego Miasta Krakowa* (1913)
48. Władysław Namysłowski, *Milicja Wolnego Miasta Krakowa 1815–1846* (1914)
49. Tadeusz Gutkowski, *Cenzura w Wolnym Mieście Krakowie 1832–1846* (1914)
50. Wacław Tokarz, *Kraków w początkach powstania styczniowego i wyprawa na Miechów*, t. I (1915)
51. Wacław Tokarz, *Kraków w początkach powstania styczniowego i wyprawa na Miechów*, t. II (1916)
52. *Pamiętnik Wojciecha K. Stattlera. Studia malarские o Krakowie i Rzymie przed 100 laty*, wyd. Maciej Szukiewicz (1916)
53. Władysław Prokesch, *Z dziejów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych* (1917)
54. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Floriańska, część I* (1917)
55. Jan Lachs, *Dawne łazienictwo krakowskie* (1919)
56. Adam Chmiel, *Barwa i chorągiew polska* (1919)
57. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Floriańska, cz. II* (1919)
58. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Floriańska, cz. III* (1920)

- 59–60. Leon Wachholz, *Szpitala krakowskie 1220–1920, cz. I–II* (1921–1924)
- 61–62. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica św. Jana. cz. I–II* (1924)
- 63–64. Stanisław Tomkowicz, *Ulice i place Krakowa w ciągu dziejów, ich nazwy i zmiany postaci* (1926)
65. Stanisław Kawecki, *Opis miasta Krakowa w obrębie okopów w r. 1836*, wyd. Adam Chmiel (1927)
66. Kazimierz Lepszy, *Oblężenie Krakowa przez arcyksięcia Maksymiliana 1587* (1929)
67. Władysław Szumowski, *Krakowska szkoła lekarska po reformach Kołłątaja* (1929)
68. Jadwiga Krasicka, *Kraków i ziemia krakowska wobec konfederacji barskiej* (1929)
69. Stanisław Małachowski-Łempicki, *Dzieje wolnego mularstwa w Krakowie 1755–1822* (1929)
70. *Kronika mieszczanina krakowskiego z lat 1575–1595*, wyd. Henryk Barycz (1930)
71. Krystyna Pieradzka, *Garbary, przedmieście Krakowa (1363–1587)* (1931)
72. *Kraków w XIX w.*, t. I (1932)
73. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Sławkowska, cz. I* (1931)
74. Janina Dzikówna, *Kleparz do 1528 roku* (1932)
75. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Sławkowska, cz. II* (1932)
76. *Kraków w XIX w.*, t. II (1932)
77. Antoni Górny i Kazimierz Piwarski, *Kraków w czasie drugiego najazdu Szwedów na Polskę (1702–1709)* (1932)
78. Stanisław Tomkowicz, *Pałac biskupi w Krakowie* (1933)
79. Kazimierz Rosenbaiger, *Dzieje kościoła OO. Franciszkanów w wiekach średnich* (1933)
80. Henryk Barycz, *Szkice z dziejów Uniwersytetu Jagiellońskiego* (1933)
81. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Grodzka, cz. I* (1934)
82. Michał Patkaniowski, *Krakowska rada miejska w wiekach średnich* (1934)
83. Henryk Jasiński, *Dawna kamienica krakowska, jej układ i wnętrze* (1934)
84. Melania Skorzepianka, *Feliks Oraczewski, rektor krakowskiej Szkoły Głównej* (1935)
85. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Grodzka, cz. II* (1935)
86. Józef Muczkowski, *Krwawy burmistrz. Kartka z dziejów mieszczaństwa krakowskiego w XVI wieku* (1935)
87. Krystyna Pieradzka, *Handel Krakowa z Węgrami w XVI w.* (1935)
88. Klemens Bąkowski, *Kraków przed lokacją z roku 1257* (1935)
89. Maria Sągajłówna, *Aleksander Kotsis (1836–1877)* (1936)
- 90–91. Maria Estreicherówna, *Życie towarzyskie i obyczajowe Krakowa w latach 1848–1863*, t. I–II (1936)
92. Zbigniew Bocheński, *Krakowski cech mieczników* (1937)
93. Adam Bochnak, Krystyna Pieradzka, *Czterdziestolecie działalności Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa 1897–1937* (1937)

94. *Studia nad przedmieściami Krakowa* (1938)
95. Mieczysław Niwiński, *Wójtostwo krakowskie w wiekach średnich* (1938)
96. Kamil Kantak, Jerzy Szablowski i Jerzy Żarnecki, *Kościół i klasztor OO. Bernardynów w Krakowie* (1938)
97. Karol Korta, *Gimnazjum św. Anny w Krakowie. Wspomnienia ucznia z lat 1888–1896* (1938)
98. Henryk Barycz, *Lata szkolne Marka i Jana Sobieskich w Krakowie* (1939)
99. Józef Mehoffer, *O naturalizmie i historyzmie Matejki*; Karol Estreicher, *Artystyczna droga Matejki* (1939)
100. Adam Chmiel, *Szkice krakowskie* (1939–1947)
101. Mieczysława Romankówna, „*Pszczółka krakowska*” 1819–1822 (1939)
- 102–103. Józef Reiss, *Almanach muzyczny Krakowa 1780–1914*, t. I–II (1939)
104. *Kraków pod rządami wroga 1939–1945* (1946)
105. Romuald Gustaw, *Klasztor i kościół św. Józefa SS. Bernardynek w Krakowie 1646–1946* (1947)
106. Janina Bieniarzówna, *Z dziejów liberalnego i konspiracyjnego Krakowa (1833–1848)* (1948)
107. Juliusz Demel, *Stosunki gospodarcze i społeczne Krakowa w latach 1846–1853* (1951)
108. Juliusz Demel, *Kasper Zubowski 1797–1873* (1952)
109. *Krakowskie odrodzenie* (1954)
110. *Kraków Mickiewiczowi* (1956)
111. *Kraków. Studia nad rozwojem miasta* (1957)
112. Juliusz Demel, *Stosunki gospodarcze i społeczne Krakowa w latach 1853–1866* (1958)
113. *Kraków w powstaniu styczniowym* (1968)
114. Janina Kras, *Wyższe Kursy dla kobiet im. A. Baranieckiego w Krakowie 1868–1924* (1972)
115. Krystyna Pieradzka, *Związki Długosza z Krakowem* (1975)
116. Wojciech M. Bartel, *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa 1815–1846* (1976)
117. Józef Wawel-Louis, *Urywki z dziejów i życia mieszkańców Krakowa* (1977)
118. Michał Rożek, *Mecenat artystyczny mieszczaństwa krakowskiego w XVII w.* (1977)
119. Jan Pasiecznik, *Kościół i klasztor Reformatów w Krakowie* (1978)
120. Jacek Purchla, *Jak powstał nowoczesny Kraków* (1979)
121. Michał Rożek, *Katedra wawelska w XVII wieku* (1980)
122. Ryszard Kotewicz, *Z dziejów przemysłu Krakowa w latach 1918–1939* (1981)
123. Anna Żeleńska-Chełkowska, *Feliks Radwański, senator Rzeczypospolitej Krakowskiej (1756–1826)* (1982)
124. Henryk Barycz, *Rzecz o studiach w Krakowie dwóch generacji Sobieskich* (1984)

125. Jerzy Paszenda, *Kościół św. Barbary w Krakowie z domem zakonnym księży Jezuitów* (1985)
126. Anna Gruca, *Księgozbiór Stanisława Wyspiańskiego* (1989)
127. Jerzy Mikułowski Pomorski, *Kraków w naszej pamięci* (1991)
128. Renata Żurkowa, *Księgarstwo krakowskie w pierwszej połowie XVII wieku* (1992)
129. Jan Kracik, *Ludzie z przedmieścia historii. Kleparzanie czasów staropolskich* (1993)
130. Aniela Kielbicka, *Archiwa krakowskie na tle polskiej nauki historycznej 1878–1951* (1993)
131. Jerzy Rajman, *Klasztor Norbertanek na Zwierzyńcu w wiekach średnich* (1993)
132. Urszula Perkowska, *Studentki Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1894–1939* (1994)
133. *Kościuszcze w hołdzie* (1994)
134. Anna Palarczykówna, *Artur Potocki i jego pałac „Pod Baranami” w Krakowie* (1995)
135. Marek Daniel Kowalski, *Prałaci i kanonicy krakowskiej kapituły katedralnej od pontyfikatu biskupa Nankera do śmierci biskupa Zawiszy z Kurozwęk (1320–1382)* (1996)
136. *Między gotykiem a barokiem. Sztuka Krakowa XVI i XVII wieku* (1997)
137. Wiesław Bieńkowski, *Strażnicy dziejów miasta narodowej pamięci. Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa w latach 1896–1996* (1997)
138. Zbyszko Górczak, *Podstawy gospodarcze działalności Zbigniewa Oleśnickiego biskupa krakowskiego* (1999)
139. Stanisław Piech, *W cieniu kościołów i synagog. Życie religijne międzywojennego Krakowa 1918–1939* (1999)
140. Urszula Perkowska, *Jubileusze Uniwersytetu Jagiellońskiego* (2000)
141. Artur Gerhardt, *Rodzina Wodzickich w Krakowie w XVIII i XIX wieku* (2001)
142. Kamila Follprecht, *Właściciele nieruchomości w Krakowie w 1655 roku* (2001)
143. Barbara Szornel-Dąbrowska, *Towarzystwo Miłośników Książki w Krakowie w latach 1922–1939* (2001)
144. Katarzyna Dormus, *Kazimiera Bujwidowa (1867–1932). Życie i działalność społeczno-oświatowa* (2002)
145. Aniela Kielbicka, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie 1850–1950* (2003)
146. Anna Zwiercan-Witkowska, *Działalność prywatnego Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego Towarzystwa Szkoły Ludowej im. Franciszka Preisendanza w Krakowie* (2004)
147. Monika Jaglarz, *Księgarstwo krakowskie XVI wieku* (2004)

148. Joanna Brzózka, *Dzieje rodziny Florkiewiczów herbu Ozdoba z Młoszowej w XIX wieku* (2006)
149. Stanisław Garlicki, *Sklepy Krakowa na początku XX wieku* (2008)
150. *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta* (2007)
151. Henryk Markiewicz, *Cracoviana. Sprawy i ludzie* (2009)
152. Bogusław Krasnowolski, *Restauracja zespołu augustiańskiego na Kazimierzu. Z dziejów ochrony krakowskich zabytków* (2010)
153. Jan M. Małecki, *Dzieje Witkowic i Górki Narodowej, dawnych wsi kapituły katedralnej. Ze studiów nad przedmieściami Krakowa* (2010)
154. Łukasz Tomasz Sroka, *Sprawiedliwi chcą być doskonali. Z dziejów wolnomularstwa w Krakowie od XVIII wieku do współczesności* (2010)
155. Sławomir Dryja, Stanisław Sławiński, *Krakowskie słodownie przełomu wieku XVI i XVII* (2010)
156. Adam Kamiński, *Zarys dziejów Archiwum Państwowego w Krakowie (1792) 1878–1952*, opr. Janina Stoksik (2012)
157. Łukasz Walczy, *Dzieje konserwacji ołtarza Wita Stwosza w kościele Mariackim w Krakowie* (2012)
158. *Dom Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa przy ul. św. Jana 12* (2013)
159. Jerzy Mikułowski Pomorski, *Stawanie się Krakowem w naszej pamięci* (2014)
160. Joanna Sławińska, *Kaplica ogrojcowa przy kościele św. Barbary w Krakowie* (2015)
161. Zofia Kozłowska-Budkowa, *Studia z dziejów kultury średniowiecznego Krakowa* (2015)
162. Maria Hennel-Bernasikowa, *Pałac Potockich w Krakowie (róg Rynku i Brackiej). Zarys dziejów* (2016)
163. Joanna Kostecka, *Krakowskie Komisje Boni Ordinis. Próby reform miejskich w latach 1750–1789* (2017)
164. Monika Andrasz-Mrożek, *Magistrat Miasta Krakowa 1866–1914. Ustrój, kadra i mechanizmy zarządzania miastem* (2018)
165. Mateusz Mataniak, *Rada Administracyjna Miasta Krakowa i jego okręgu (1846–1853)* (2019)
166. Iwona Kawalla-Lulewicz, *Kupiectwo i handel w międzywojennym Krakowie (1918–1939)* (2020)
167. Katarzyna Moskal, *Hafty krakowskie do połowy wieku XV i ich twórcy* (2021)
168. Bogusław Krasnowolski, *Krakowski Kazimierz. Historia i kultura* (2022)
169. Mateusz Król, *Cechy krakowskie w XIV–XVI wieku* (2023)

Badania dotyczące historii miasta Kazimierza pod Krakowem mają długą tradycję oraz znaczny dorobek. Niemniej dotychczasowe ujęcia przeszłości tego ośrodka sprowadzały się w większości do przedstawienia historii miasta przez pryzmat dziejów politycznych, do tego najczęściej na tle sąsiedniego Krakowa. Monografia autorstwa Konrada Kołodziejczyka, historyka i demografa, pozwala na spojrzenie na przeszłość podkrakowskiego Kazimierza doby XVIII wieku z nowej dla niego perspektywy. Opracowanie w sensie metodologicznym stanowi nowoczesną analizę demograficzno-historyczną poświęconą chrześcijańskiej ludności oraz społeczeństwu tego miasta, z szerokim wachlarzem odniesień do zjawisk kulturowych. Autor, wykorzystując głównie źródła kwantytatywne, takie jak metryki parafialne, spisy ludności czy rejestry podatkowe, ale również różnorodne źródła jakościowe w postaci ksiąg sądowych miejskich czy testamentów, dokonał kompleksowej charakterystyki społeczeństwa miasta u schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej. Kto tworzył społeczność miasta w XVIII wieku? Ilu mieszkańców liczył Kazimierz w epoce staropolskiej? Jak duże było kazimierskie gospodarstwo domowe i kto je tworzył? Jaki wpływ na dobór świadków ślubów czy rodziców chrzestnych wywierały kontakty zawodowe i więzi rodzinne? Jakie były okoliczności zawiązania i rozpadu najmniejszej komórki społecznej w osiemnastowiecznym mieście? Jaka była skala życia poza tradycyjną rodziną nuklearną? W jakim stopniu zjawiska migracyjne wpływały na życie miasta w epoce przedprzemysłowej? Na powyższe i podobne pytania odpowie prezentowana monografia.

ISBN 978-83-8368-161-0

Towarzystwo Miłośników
Historii i Zabytków Krakowa
ul. św. Jana 12, 31-018 Kraków

www.tmhzk.krakow.pl